

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 41 Volume: 8 Issue: 41

Aralık 2015

December 2015

www.sosyalarastirmalar.com ISSN: 1307-9581

ALTHUSSER VE MARKS'IN İDEOLOJİ KAVRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI COMPARISON OF ALTHUSSERS AND MARX'S CONCEPT OF IDEOLOGY

Pınar GÜRÇİNAR**

Öz

İdeoloji sözlük anlamıyla "siyasal veya toplumsal bir öğretiyi oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dini, moral, estetik düşünceler bütünü" olarak nitelendirilebilir. Sosyal bilimlerde başlı başına bir ekol oluşturan ve dünya siyasal hayatının akışına çok önemli katkılar yapan Marksist düşüncenin ve Louis Althusser'in de kendilerine özgü ideoloji tanımları vardır. İlki ideolojiyi toplumsal gerçekliğin öznelinin bilincinde bir yanılsama ile oluşan bilgisi, diğer deyişle yanlış bilinç olarak tanımlar. Bu tanım çerçevesinde ideoloji, toplumsal gerçekliğin çarpık ve bozulmuş bir bilgisi olarak ortaya çıkar. İkinci yaklaşımın sahibi olan Althusser ise; ideoloji kavramını toplumsal sistemin çatışmalı yapısını bir arada tutan ve esas olarak toplumsal sistemin kendini yeniden üretmesini sağlayan egemen ideoloji olarak ele alır.

Bu çalışmada öncelikle ideoloji kavramı genel olarak açıklandıktan sonra, Marks ve Althusser'in ayrı ayrı ideoloji kavramına bakış açıları değerlendirilecektir. Daha sonra ise Althusser ve Marks'ın ideoloji kavramları üzerinde aynı ve farklı olan görüşler belirlenip değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Abstract

Ideology, literally "a political or social teachings, forming a Government, a party, a group of political, legal, scientific ideologies, giving their behavior, philosophical, religious, moral, aesthetic thoughts as a whole". A primary schools in the social sciens and the political life of the World to the stream of thoughts and very important contributions to Marxsis Lous Althusser ideology of their own definitions. The first one is conscious of social reality, a subject ideology illusion of knowledge, in other words identifies as false consciousness. Within the frame work of the description of this ideology, social reality emerges as a twisted and distorted information. The second approach is that the owner is Althusser; the concept of the social system, ideology conflicted structure that holds and mainly social system which allows to reproduce itself as the dominant ideology.

In this study, first of all, the concept of ideology in general after the announcement, Marx and Althusser's Notion of perspectives on individual ideology. Then is the same on the concepts of Marx's ideology and Althusser and determined action will be working with different opinions.

İDEOLOJİ KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

Tarihsel süreç içerisinde ideoloji kavramı, Fransız Devrimi ile birlikte etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. İdeoloji kavramının doğuşuna neden olan Antoine L.C. Destutt de Tracy'ye göre, ideoloji bilimler için ana kavramlardan birisidir. Özbek, Tracy'nin ideoloji kavramını olumlu kullandığını fakat politik değişmelerle kavramın olumsuz bir içeriğe bürünmeye başladığını aktarmaktadır (Özbek, 2000: 9).

İdeoloji sözcüğünü tanımlamak ve içeriğini çözümlmek için birçok çalışma yapılmıştır ve yapılmaya da devam edilmektedir. İdeolojinin genel tanımı; düşüncenin, tüm değerlerin, yönelimlerin ve teknolojik olarak dolayımlanmış olan ve kişilerarası iletişimle ifade edilen fikirsel bakış açılarının biçimlenme eğilimlerinin örgütlü bir hal almasıdır (Lull, 2001: 19). Toplumda denetimi sağlamak amaçlı mücadele ile ilgili fikir olarak da tanımlanan ideoloji, değerleri, kavramları meşrulaştırmak amacıyla toplumda söz sahibi yapıların nasıl işlediğini anımsatır ve dünyanın gerçekte nasıl çalıştığını ve çalışması gerektiği hakkında fikir verir ki bu fikirler çoğu zaman sembollerin ve kültürel uygulamaların içine işlemiştir (Alemdar, Erdoğan, 2002:277).

Kültür kuramcısı Raymond Williams, ideolojiyi, daha geniş bir duygu yapısı ve hegemonya kavramı içinde tanımlar. James Lull'e göre, Raymond Willams ideolojiyi, maddi çıkarlar dizisinden kaynaklanan ya da geniş bir biçimiyle belli bir sınıf veya gruptan kaynağını alan fikirler dizisi olarak açıklamaktadır. Williams'ın ideolojiyle ilgili düşüncelerini özetle üç başlık altında toplamak mümkündür. Bu başlıklar; 1- Belirli bir sınıf ya da gruba has inançlar sistemi 2- Doğru ya da bilimsel bilgiyle çelişebilecek aldatıcı inançlar sistemi, yanlış fikirler ya da yanlış bilinç 3- Anlam ve fikir üretiminin genel sürecidir.

İdeoloji, farklı insan topluluklarının kendi yaşam pratiklerini deneyimledikleri, bu deneyimleri belli bir türde anlamlandırdıkları, bu anlamlara açıklamalar getirdikleri ve belli bir imgesel tutunum kazandırmak için düşünceleri kullandıkları, gerçeği şifreleyen düşünce yapılarını ifade etmektedir (Hall, 2005:200)

**Yakın Doğu Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya Çalışmaları Doktora Öğrencisi.

İdeoloji, kavramsal olarak fikir sistemini işaret etmektedir. Gerek toplum olsun gerekse toplum içerisinde yaşayan bir birey olsun mutlaka içerisinde yaşadığı toplumun düşünce sistemi tarafından kendisine düşünsel bir bakış açısı yüklenmiştir. Birey bu düşünsel bakış açısını benimseyeceği gibi alternatif bir düşünce sistemi arayışına girebilir veya kendisine özgü yeni bir düşünsel sistem kurgulayabilir. İdeoloji bir üretim biçimi olarak da düşünülebilir. İdeolojinin somut kurumlarla üretilmesi ve yeniden üretilmesi, bireyin kendini temsil ettiği ve toplumsal formasyon sürecinde yeniden ürettiği maddi bir pratik olarak da nitelendirilmektedir (Coward ve Ellis, 1985: 139).

Terry Eagleton ideolojinin en belirgin hatlarıyla altı farklı şekilde tanımlanabileceğini söyler. Eagleton'a göre bu tanımlar (Eagleton, 2005: 17-30): 1. İdeoloji toplumsal yaşamdaki fikir, inanç ve değerleri üreten genel maddi süreçtir. 2. Toplumsal açıdan önemli belirgin bir grubun veya sınıfın içinde bulunduğu durumu ve hayat deneyimlerini simgeleyen inanç ve fikirlere karşılık gelir. 3. İdeoloji çıkar çatışması durumlarında toplumsal grupların çıkarlarının meşrulaştırılması ve desteklenmesi anlamına gelebilir. 4. Grup çıkarlarının meşrulaştırılması üzerindeki vurgu korunur ama bir farkla; onu bir egemen toplumsal gücün etkinlikleri içine sokarak. 5. Buradaki tanım 4. Tanımla aynı doğrultudadır fakat daha sadeleştirilmiştir. İdeoloji, bir yönetici grup veya sınıfın, çıkarlarını özellikle ikiyüzlülük ve çarpıtma yoluyla, meşrulaştırmaya yardımcı olan fikir ve inançları simgeleyebilir. 6. Son olarak ideoloji tanımı, yanlış veya aldatıcı inançlar üzerindeki vurguyu korur, ama bu inançların, bir egemen sınıfın çıkarlarından değil, bir bütün olarak toplumun maddi yapısından kaynaklandığına inanır.

Althusser'in, ideolojiyle ilgili ileri sürdüğü en önemli düşüncesi "Devletin İdeolojik Aygıtları" fikridir. Metin Kazancı'ya göre, Althusser ideoloji ile ilgili üç tez ileri sürmüştür. Bu tezler; "1. İdeolojinin tarihi yoktur. 2. İdeoloji bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerini temsil eder, bu ilişkilerin bir tasarımıdır. 3. İdeoloji bireyleri özne olarak çağırır" şeklindedir. İdeoloji üretiminde veya üretilen ideolojinin dağıtımında Althusser'in ileri sürdüğü devletin ideolojik aygıtlarının azımsanamayacak rolü bulunmaktadır (Kazancı, 2001:56-60)¹.

Alman düşünür Karl MARKS, ideolojiyi hem bir yanılsama hem de bir toplumsal sınıfın düşünsel donanımı olarak iki şekilde temellendirmektedir. MARKS'a göre ideoloji oldukça açık bir kavram olmakla birlikte yönetici sınıfın düşüncelerinin toplumda doğal ve normal olarak görünmesine yardımcı olan bir kavramdır (Fiske, 2003:221).

Çeşitli ideoloji tanımlarından anlaşılacağı gibi, ideoloji bir fikir sistemini tanımlamakta ve bulunduğu çevreyi sistematik bir şekilde örgütlemektedir. İdeolojiyi; kişinin toplumda, toplumun ise daha evrensel düzeyde kendisini temsil etme biçimidir. Sınıflı toplumlarda ideolojinin, bireylerin üstlenmiş oldukları rolleri, yaşam tarzlarını, bireyleri toplumsal işlevlerine bağlayan ve bu sayede toplumun bütünü hakkında doğru bilgi elde etmeyi önleyen değerleri, düşünceleri ve imgeleri de ifade etmektedir. Yaşamın her anında, maddi ve manevi her alanda ideolojinin etkin bir yönlendirici rol üstlendiği söylenebilir. İdeoloji, insanın yaşama biçiminden, üretime ve tüketimine kadar her alanda kendisini hissettirmektedir. Ayrıca, ideoloji insan kitlelerini örgütler ve insanlara, içinde hareket olanağı sağlayabileceği konuların farkına varacağı, mücadele edebileceği vb. alanları hazırlar (McLellan, 1999:46)

ALTHUSSER VE MARKS'IN İDEOLOJİ KAVRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI LOUIS ALTHUSSER'E GÖRE İDEOLOJİ KAVRAMI

1. İDEOLOJİ VE DEVLETİN İDEOLOJİK AYGITLARI

Althusser, "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları" adlı yapıtında MARKS'ın üretim koşullarına ilişkin söylediklerini ele alır. Ona göre, üretimin koşulu üretim koşullarının yeniden üretimidir. Althusser, MARKS'ın bir toplumun üretimde bulunurken, üretim koşullarını yeniden üretmezse "hayatını bir yıl bile sürdürmeyeceğini bir çocuğun bile bileceği" düşüncesinden hareket eder (Althusser, 1978:17-24). Althusser için ideoloji, en genel anlamıyla, toplumsal bütünlüğü yeniden üreten, temel bir işlevi yerine getiren, bu süreçte, sistemin yeniden üretilmesi için siyasal ve ekonomik iktidarın kullandığı ikna süreci olarak tanımlanabilir. Bu tanımla birlikte, Althusser ideolojiyi, altyapı ve üstyapı metaforunun birbirleri karşısındaki görece özerkliklerini kurarak açıklamak istemektedir. Üstyapı, ekonomik yapı karşısında görece de olsa bir özerklik kazanmış, bu da ideoloji kavramını altyapının yansıması kuramından kurtararak, kendi içinde özgün bir belirleme alanına sahip kavram olma olanağı vermiştir (Onay, 2006:12-13).

"Althusser, insanların dünya ile ilgili fikirlerinin oluşturulduğu bir araç olarak nitelediği genel ideolojinin toplum açısından bir gereklilik olduğunu savunur. Toplum, kendi varoluş koşullarını kurmak için ideolojiye gereksinim duyar. İdeoloji, üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlayan sistem, bunun somutlaştırdığı yapı ise devletin baskı aygıtları ile ideolojik aygıtlarıdır. Üstyapının, yani devlet ve devlet aygıtlarının işleyiş tarzı, üretim ilişkilerinin yeniden üretimi olarak ele alınmayı varsayar. Emek gücünün

¹ Çalışmamızın ileriki bölümlerinde Louis Althusser'in ideoloji kavramından anlayışı ve K. MARKS'ın ideoloji kavramını açıklayışı üzerinde durulup bu iki düşünürün ideoloji kavramı üzerindeki anlayış farklılıkları ve benzerlikleri tartışılacaktır.

yeniden üretimi, emek gücüne kendini yeniden üretmesinin maddi aracı olan yan ücret vererek sağlanır. İşçinin yeniden üretimini sağlamak, giyinmesi, barınması, beslenmesi için gerekli olan şeyleri karşılamak için önemlidir. Emek gücünün yeniden üretimi yalnızca nitelikliliğin yeniden üretimini kapsamaz. İşçinin kurulu düzenin kurallarına boyun eğmesinin yeniden üretimini, yani egemen ideolojinin işçiler için üretimini, sömürü ve baskı görevleri için yönetici sınıfın egemenliğini sözler ve her dağılmış pratikler ile sağlamayı da kapsar. Althusser toplumsal hayatın devamlılığı için önemini vurguladığı yeniden üretimde ideolojinin işleyişini göstermek amacıyla şu açıklamayı yapar: *'Bunu neden yapıyorlardı? Küçük bir çocuğun kafasına, yaşadığı toplumda geçerli olan bütün yüksek değerleri, mutlak yetkiyi ve her şeyden önce devlete gösterilmesi gereken mutlak saygıyı kazımak için elbette'* (Althusser, 1998: 115).

Toplumsal formasyonu ekonomik, politik ve ideolojik düzeylere ayıran Althusser, ekonomik düzeyde doğayla ilişkiyi, politik düzeyde toplumsal ilişkileri, ideolojik düzeyde ise insanın kendi hayatıyla kurduğu ilişkisini yansıtan tasarımların dönüştürüldüğünü ifade eder. Toplumsal formasyonun her üç düzeyi, belirtilen dönüştürücü pratiklere bağlıdır. Bir üst yapı düzeyi olması dolayısıyla ideoloji, son tahlilde ekonomik pratiğin belirleyiciliğine tabi olan maddi bir pratiktir (Althusser, 1978: 15-30). Althusser ideolojiyi zihnin işleyişinin ürünü tasarımlar olarak kabul ederken, belli aygıtlarla gerçekleştiğini söylemektedir. Devlet; *"Devlet İktidarı"* ve *"Devlet Aygıtı"* olarak iki ögeye ayrılır. Althusser'e göre *"Devlet Aygıtı"*; *"Devletin Baskı Aygıtı"* ve *"Devletin İdeolojik Aygıtları"* diye ikiye ayrılmaktadır. *"Devlet'in Baskı Aygıtı"*; hükümet, ordu, yönetim, polis, mahkeme, hapisane vs. kurumlarından oluşurken; *"Devletin İdeolojik Aygıtları"* dağınık görünümlü ve çok sayıdadır. Bunlardan bazıları şunlardır: Din, eğitim kurumları, hukuk kurumları ve düzenleri, siyasal durumlar, sendikalar, aile, haberleşme vb. devletin ideolojik aygıtlarına örnektir (Güngör, 2001:221-222).

1.1. İdeolojinin Tarihinin Yokluğu

Karl MARKS ideolojiyi; *"ideolojinin tarihi yoktur"* şeklinde tanımlamıştır. Althusser, kendisinin MARKS'tan farklı olarak, bu tanımlı olumlu anlamda kullanmıştır. Öncelikle ideolojilerin sınıf mücadelesiyle belirlense bile, kendilerine özgü tarihleri olduğunu kabul eden Althusser, *"genel olarak ideolojinin tarihi olmadığını"* savunmaktadır. Buradaki tarihin olmayışını, Freud'da bilinçdışının tarihinin olmamasına benzeterek her yerde varolan tarih-aşırı anlamında kullanmaktadır. Bu haliyle Althusser'in ideolojisi, Freud'un bilinçdışı gibi edebidir. Çünkü ideoloji, zihnin ürünüdür ve zihnin işleyiş biçimi tarih boyunca aynıdır (Althusser, 1978:39-42).

1.2. İdeoloji, Bireylerin Gerçek Varoluş Koşullarıyla Aralarındaki Hayali İlişkilerin Bir "Tasarım"ıdır

Her ideolojide bir hayali çarpıtma söz konusudur. *Tasarım* olması dolayısıyla, bir imge ürünü olması da niteliği gereğidir. Althusser'e göre ideoloji, *"bireylerin, üretim ilişkileri ve onlardan türeyen ilişkilerle olan hayali ilişkisini gösterir. Demek ki ideolojide, bireylerin varoluşunu yöneten gerçek ilişkiler sistemi değil, fakat bu bireylerin içinde yaşadıkları gerçek ilişkilerle hayali ilişkisi temsil edilir"* (Güngör, 2001:226).

1.3. İdeolojinin Maddiliği

İdeoloji içinde yaşayan bireyin belli davranış ve tavırları benimseyip uygulaması; ilgili ideolojik aygıtta (ritüeller, ayinler vb.) düzenlenmiş pratiklere katılmasını beraberinde getirir. Fikirlerin genel olarak eylemlerde var olması gibi, ideolojiler de pratikler de var olurlar. Althusser, bireysel, somut bir örnekle fikirlerin varlığının maddi olduğunu gösterme yolunu seçer: Ayine katılmak için bir yerden başka yere gitmek, diz çökmek, dua etmek, pişmanlık duymak vs. Bütün bunların tek ve aynı maddilik olmadığı açıktır. Althusser'e göre; *"maddi bir aygıt içinde var olan, maddi kuralların düzenlediği maddi pratikler, kendi inancına göre vicdan rahatıyla hareket eden bir öznenin maddi eylemlerinde varolan pratikleri buyuran ideoloji"* nin varlığının maddiliğini ortaya çıkarmaktadır (Güngör, 2001:227).

1.4. İdeoloji Bireyleri Özne Diye Adlandırır

Althusser'de ideoloji hayat pratiğidir. Hayatla birlikte başlar. İdeolojiyi bireye yüklemenin yolu ve yöntemi sistemin kendi içinde vardır. İnsana ideoloji yükleme adeta otomatik yani kendiliğinden çalışır. Althusser'e göre her pratik ancak bir ideoloji aracılığıyla ve özneler yolu ve bir ideoloji çerçevesinde var olabilir. Ayrıca her ideoloji ancak bir özne aracılığı ile ve özneler için var olabilir. Yolda rastlayıp tokalaştığımız bir dostumuzla karşılıklı bu hareketimiz hem bizim onu tanıdığımızı ve kabul ettiğimizi hem de onun bizi tanıyıp kabul ettiğini bildirdiği anlamına gelir. İnsanlar bu şekilde birbirlerini bir özne olarak görür ve ideolojik kabul etme kurallarını sürekli olarak tekrar ederler. Bu durum Althusser'e göre başkalarıyla karıştırılmamanın güvencesidir. Ayrıca belirli bir isimle çağrılışımızla yeri doldurulamaz, taklit edilemez özneler oluşumuz hem teyit edilir hem güvenceye alınır. Bu durumda ideoloji bireylere isim vererek ve bu isimle onlara seslenmeyi, onları çağırılmayı sağlayarak sistemi geleceğe yöneltir (Kazancı, 2003:37-40).

2. DEVLETİN İDEOLOJİK AYGITLARI

Althusser, “Devletin İdeolojik Aygıtları” ile “Devletin Baskı Aygıtlarını” birbirinden ayırmıştır. Devletin baskı aygıtı tek, devletin ideolojik aygıtları ise çoktur. Diğer ayırım ise, “Devletin Baskı Aygıtının” tümüyle kamu alanında yer almasına karşın “Devletin İdeolojik Aygıtlarının” en büyük bölümünün özel alanda bulunmasıdır. “Devletin Baskı Aygıtlarında” fiziki baskı dahil, baskıya öncelik verilirken; “Devletin İdeolojik Aygıtları”nda ise ideolojiye öncelik verilmektedir (Althusser, 1978: 31-38).

2.1. Toplumsal Formasyonun Oluşumu ve Sürekliliği

Toplum hayatını sürdürebilmek için varlığının toplumsal ve maddi koşullarını yeniden üretmek zorundadır. Bu yeniden üretim, devlet aygıtları arasında işbölümü sayesinde gerçekleştirilir. Özü bakımından sömürü olan üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin siyasal koşullarını, devletin baskı aygıtı baskı aracılığıyla sağlamaktadır. Bu sırada DİA (Devletin İdeolojik Aygıtları), baskı kalkınının arkasında rahatça işlemektedir. Bu işleyiş, yöneten ideolojiyi işçiler için yeniden üretirken; sömürü görevlilerine, yönetici sınıfın egemenliğini söz ile sağlasınlar diye, yöneten ideolojiyi kullanma yeteneği kazandırır. Egemen sınıf ideolojisi, etkisini ayrı ayrı devlet aygıtları arasındaki uyumu sağlarken göstermektedir (Güngör, 2001:229).

Althusser, sistematüğinde üçlü bir ayrıma itibar eder. Üç ayrı yapı vardır. Her yapının ayrı bir işlevi ve ayrı bir amacı vardır. Ama birbiriyle olan bağıntıları özellikle ideolojiyle bağıntıları ilginç ve çok önemlidir. İdeolojinin üstbelirleme gücü ve misyonu vardır. Yani bir toplumsal formasyonda alt yapı önemlidir belirleyicidir. Ancak daha sonraki aşamalarda sözgelimi ideoloji, kendi gücüne dayanarak tüm toplumsal formasyonu etkiler, hatta onların oluşumunu belirlemeye başlar. İdeolojinin Althusser’e göre yorumunu iyi anlayabilmek için çok önemli olan bu üçlü ayrımı yani üç ayrı yapıyı ve bunların birbiriyle olan ilişkilerini ana hatlarıyla belirtmekte yarar vardır (Kazancı, 2001:68-73):

a. Ekonomik Yapı:

Ekonomik yapı içinde üretim gerçekleştirilir. Sözgelimi buğday ekip biçmek, buğdayı un haline getirip ekmek yapmak, onu satmak bir ekonomik işlev türüdür. Üretim olayı yani ekonomik çaba belirli maddeleri toplumun gereksinmesini karşılayacak başka bir madde haline dönüştürmek ve bunu toplumun kullanımına sunmak çabasıdır. Maddi bir olayın adıdır. Althusser’e göre ekonomik yapı ve onun belirleyici gücü toplumsal formasyon içinde tek başına belirleyici değildir. Bütün olayları tek başına ekonomik koşullandırmalara ya da ideolojik oluşuma yani tek bir öze bağlamak, bu öze indirgemek yanlıştır. Hiçbir uygulama yalnız kendinden önce gerçekleşmiş başka ve tek bir pratiğe indirgenemez. Her pratik kendinden önce var olan karmaşık fakat açıklanabilir başka pratiklerin sonucudur. Her pratik yalnızca altyapısal gelişmelere bağlanamayacağı gibi sadece ideolojik gelişmelere de indirgenemez (Kazancı, 2001:41).

b. Siyasal Pratik:

Üretim sonucu yani ekonomik faaliyet sonucu ortaya çıkan ürünün nasıl paylaşılacağına ilişkin ilkelerini belirleyen uygulamadır. Üretimin ve ilkelerinin açıklanıp bunlara uyumun sağlanması çalışmasıdır. Bu uygulamayı siyasal sistem gözetir. Koyduğu hukuki kurullarla bölüşüm sonucu kime ne kadar pay düşeceğini belirler (Kazancı, 2001:41).

c. İdeolojik Düzey:

Toplumsal formasyonun üçüncü katmanıdır. Ekonomik yapılaşma ve ona bağlı pratikle, sistemin fiziki ve anlık, ayrıca maddi gereksinimleri karşılanır. Siyasal pratik de bu durumu yani statükoyu gözetir. Oysa sistemin bir dönemden öteki döneme geçişini sağlamak için, daha doğrusu sistemin sürekliliği için ek bir yapılanmaya, çabaya, oluşuma ihtiyaç vardır. Bu oluşum ideolojik yapı ve çabadır. Sistemin bütün özellikleriyle bugünden yarına aktarılmasını ideolojik sistem sağlamaktadır. Dönemler arasında bağlantıyı ideoloji kurar. İdeoloji, sistemi zaman ve mekan bakımından birbirine bağlayan adeta bir harç dokudur. Bu harç aynı zamanda çeşitli düzeyleri de birbirine bağlar. Hatta bu harç, bir süre sonra sıra rolünü de üstlenerek tüm düzeyleri birbirine bağlamakla kalmaz aynı zamanda onları örter (Kazancı, 2001:42-43).

3. MARKS'TA İDEOLOJİ KAVRAMI

Üçüncü bölüm, Marks'ın ideoloji kavramsallaştırmasına ayrılmıştır. Bu bölümde iki konu üzerinde durulacaktır. Bunlardan ilki, ideolojinin Marks'taki anlamının olumsuz bir içerik taşıdığı, toplumsal gerçekliğin çelişkilerinden kaynaklanan yanıltıcı formlara ve düşüncelere işaret ettiği, “yanlış bilinç” konusudur. İkinci olarak ise, Marks'ın ideoloji kavramsallaştırmasının onun çeşitli eserlerinde farklı ve çelişkili bir hat izlediğine ilişkin konulardır

Marks “Bilmiyorlar ama yapıyorlar” cümlesi ile ortaya koyduğu ideoloji sorunsalında, insanların fiilen yaptıkları şey ile yaptıklarını düşündükleri şey arasında uyumsuzluk olduğunu belirtir. Marksist teoride ideoloji, tam da aslında ne yaptıklarını bilmeyen ancak ait oldukları toplumsal gerçekliğe ilişkin yanlış bir tasarıma sahip olan insanların bilincine gönderme yapar. Marks, ideolojinin işleyişini

gizemleştirme ve yanılısama ilişkisi olarak görmüş, belirli sınıflara özgü düşünce ve bilinç olarak ele almış (egemen ideoloji), egemen sınıf düşüncelerini temel alan ve ideolojik üretim araçlarını denetim altında tutan sınıfların kendilerine ideolojik açıdan bağladıklarını belirtmiştir. Bu görüş daha sonra Althusser tarafından "Devletin İdeolojik Aygıtları" adlı eserde ele alınmış, gerek toplumun yeniden üretiminin sağlanmasında, gerekse özne olarak kurulan bireyin üzerinde ideolojinin ne kadar etkili olabildiği sorgulanmıştır. "Alman İdeolojisi" adlı eserinde Marks bunu "Camera Obscura" örneği ile açıklamaktadır².

Marks'ta ideolojinin işlevselliği, toplumun varlığını sürdürmesinde, eşitsiz ve adaletsiz rejimlerin dayanağı olması noktasında önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, siyasal düşünürler, halkın ikna edilmesini, rızanın önemini ortaya koymuşlardır. Düzenin ve iktidarın devamlılığı açısından "doğal" yalanına halkın inandırılması gerekliliğini savunmuşlardır. Kısaca yanlış bilincin üretilmesi devletin işlevlerinden biridir. Bu inanç, temelde bir eşitsizliğin olduğuna, siyasal düzenin devamlılığının ancak yanlış bilinç ile sağlanacağına, sistemin sürekli kılınacağına gönderme yapar. İktidarın meşruluğu, ikna olmuş bir kitleyi gerektirir. İkna stratejileri de çarpıtma, yalan ve zor kullanma gibi yöntemleri kapsar. Ancak burada önemli olan noktalardan bir tanesi, baş aşağı duranın sadece bilinç olmadığıdır. Gerçekliğin kendisi de ters dönmüştür. Bir tür yanlış anlama olarak ideoloji, hem maddi yaşamın bir yansıması hem de onun ters dönmüş halidir (Özbek, 2003:151). Marks'a göre ideoloji negatif bir örtü olarak toplumdaki eşitsizlikleri gizlemiştir. Yanlış bilinç, bireyin gerçekte olan ilişkisini bozan bir yapıya sahiptir.

Marks'a göre ideoloji, toplumda yönetici sınıfın fikirlerinin doğal görünmesini sağlayan bir araç olarak görür. Alt sınıf, yani işçi sınıfı kendi toplumsal deneyimlerini, toplumsal ilişkilerini, kendilerini, kendilerine ait olmayan fikirler aracılığı ile anlamaya yönlendirilmiştir. Bu fikirler ekonomik, siyasal ve toplumsal çıkarları olanlardan farklı olan ve etkin biçimde onlara karşı olan bir sınıfın fikirleridir. Bu bağlamda Marks'a göre ideoloji; sınıf çıkarlarına hizmet eden gizemleştirme olarak tanımlanabilir (Atılğan, 2001: 12-15). Bu bağlamda Marks'ın ideolojisi, insanların içinde yaşadıkları toplumsal koşulların katı gerçekliğini görmelerini engelleyen, günlük alanı kurgusal metafizik bir alan olarak kuran kavramdır. Burjuva ideolojisi, işçileri yanlış bilinç durumu içinde tutmaktadır. Üreticiler gerçeklik hakkındaki tüm fikirlerini, toplumsal yaşamdaki yerlerini kendi deneyimleri sonucu değil, ideolojinin işlevi sayesinde toplum tarafından yönlendirilerek öğrenmektedirler. Dolayısıyla, kapitalist toplumlarda ikincil konuma geçmeyi kabul eden çoğunluğun bu sistemi nasıl kabullendiği MARKS tarafından yanlış bilinç kavramı ile ortaya konmuştur (Üşür, 1997:222).

Marks'a göre, üretim ilişkileri toplumun ekonomik yapısını oluşturur. Bu hukuki ve siyasal üstyapıların üzerinde yükseldiği ve belirli toplumsal bilinç biçimlerini karşılayan gerçek bir temeldir. Marks, ideolojiyi üretim ve mülkiyet ilişkilerinden ayrı düşünmemektedir. Marks'ın teorisinde ideoloji; yanılısama anlamında ele alınır. Çünkü insanların yaşamlarını belirleyen şey, bilinçleri değildir. Tam tersine, bilinçleri belirleyen şey toplumsal yaşamlarıdır. Çıkış noktasını oluşturan öncüller de gerçek öncüller olarak faal insanlar ve üretim koşullarıdır. Toplumun gerçek temeli olan altyapı ekonomiktir ve hukuki-siyasal üstyapı ile toplumsal bilinç bunun üzerinde yükselir. Aynı zamanda insanın bilincini belirleyen yaşam koşullarıdır tezi de burada belirlemektedir. Bu bağlamda fikirlerin ve bilincin üretimi, maddi etkinliklerle direkt bağlantılıdır. Bu nedenle Marks tıpkı Althusser gibi ideolojiyi maddi pratiklerden yola çıkarak açıklar (Onay, 2006:23).

İdeoloji Marks tarafından yukarıda da açıklandığı üzere; sınıf çıkarlarının savunulması, toplumsal çelişkilerin gizlenmesi ya da idealist baş aşağı dünya olarak açıklanmaktadır. Ancak Marks'a göre her toplumsal düşünce ideolojik değildir. Bir düşüncenin ideolojik olması için, gerçek ilişkilerden kaynaklanması ve bu gerçekliğin içerisindeki çelişkileri görmeyi engellemesi gerekmektedir. MARKS, üretim ilişkilerinin doğasındaki sömürü ve eşitsizliğin özellikle kapitalist toplumlarda özgür değişim vasıtası ile gizlendiğini, bunun özgürlük ve eşitlik ideolojisi ile haklılaştırıldığını ifade eder (Onay, 2006:25).

" Marks'ın bir başka görüşü de, devletin insan üzerindeki ilk ideolojik güç olarak saptanmasıdır. Din eleştirisi, her eleştirinin ön koşulunu hazırlamaktadır. Çünkü Marks din eleştirisini dinsel alanın dışında tüm alanlarda bulunan yanlılarla mücadelenin başlangıcı olarak görmüştür. Din eleştirisi bu bağlamda önem kazanmaktadır. Öteki dünyanın eleştirisinden bu dünyanınine geçiş eleştiriyi gökten yere indirmektedir. 'Alman İdeolojisi' eserinde ortaya çıkacak olan ideoloji eleştirisi de temelini din eleştirisinden almıştır. Çünkü artık ideoloji kavramı Marks'ın erken dönem eserlerinde geçmiş olan din kavramının yerini almıştır. İdeoloji kavramına bugünkü değerini kazandıran Marks'ın bu bağlamda önemi; ideoloji-bilim ikiliğini ortaya koymasındadır. Bilim-ideoloji karşıtlığının ortaya konulmasında Althusser, Marks'ın

² Eserde, var olan gerçekliğin tersine dönüşü anlatılmakta, gözün ağ tabakası üzerine ters düşen nesnelere olduğu gibi, fiziksel yaşam sürecinin de zihinde tersine dönmesine gönderme yapılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: MARKS, K., F. Engels, Alman İdeolojisi, Çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, İstanbul, 2004

eserlerindeki epistemolojik kopuşun önemini belirtir. Belirtilen kopma Marks'ın sadece genel anlamda ideolojiden kopuşu değildir. Ayrıca bu kopuntu bir yanılısma da değildir. Yanılısın ideoloji kılığına bürünmesinin ardında bir olgu yatmaktadır. Bu durum doğru ve yanılıs karşıtlığının ifadesidir. Bu nedenle Marksizm burjuva ideolojisinden kopuşu 'kopuntuya' ve Marksizmin 'Burjuva ideolojisi' ile olan uyumsuzluğunu bilim ve ideoloji arasındaki uyumsuzluğa indirgenmiştir. Doğru fikirlerin yanılıs fikirlerden ayrılması olarak belirtilen bu tez, bilimi ideolojik düşünceden koruyarak onun katıksızlığını sağlamaktadır. Dolayısıyla Marks'ta ideolojinin dışında olmak demek, bilimde olmak demektir." (Althusser, 2000:25-32).

Marksist literatürde karşımıza çıkan ideoloji tanımlarını şu şekilde özetlemenin yerinde olacağını düşünüyorum (Örmeci, 2010):

- MARKS bu cümle ile ideolojiyi insanların tarihsel-yapısal olarak oluşmuş yaşam koşullarının ve düşüncelerinin karanlık fotoğraf kutusuna (camera obscura) benzer ve ters görüntü yansıtan bir kavram olarak tanımlamaktadır. Yani ideoloji, ekonomik determinizm sonucu ulaşılabilecek evrensel yasalardan insanları uzak tutmaya yarayan bir nevi aldatmaca ve yanılıs görüntülemidir. Bu anlamıyla ideoloji Marks'a göre yanılıs bilinç oluşturan bir illüzyondur ve insanları gerçek bilgiye dayalı sınıf bilincinden uzak tutmayı amaçlamaktadır. İdeolojiyi gerçeklikten farklı bir aldatmaca olarak tanımladığını söyleyebiliriz.
- Marks ideolojiyi din, metafizik, ahlak gibi değerlerin etkisinde gelişen bir bilinç olarak tanımlamakta ve bilimsel doğrulara ancak temelden yukarıya bakarak, tarihsel-yapısal koşullardan yola çıkarak ulaşılabileceğini iddia etmektedir. Ona göre cennetten dünyaya bakmanın dünyayı anlamak konusunda bize bir faydası olmayacaktır. İnsanları bu şekilde düşünmeye iten koşullar da Marks'a göre tarihsel bir sürecin sonucudur ve ampirik olarak temelleri ortaya koyulabilmektedir. Bu anlamıyla ideoloji Marks'a göre birinci tanımına benzese de, daha çok dinle alakalı ve gerçek üstü bir düşünme biçimidir.
- Yine Alman İdeolojisi eserinde karşımıza çıkan bir diğer ideoloji tanımına göre ise, ideoloji egemen sınıfların şekillendirdiği ve onların çıkarları doğrultusunda gelişen düşünce sistemleridir. Yani üretim araçlarını kontrol eden sınıflar tarih boyunca entelektüel üretimi ve eğilimi de kontrol etmiş ve tarihsel kaçınılmazlık sürecine girilene kadar, zihinleri kendi sınıfsal çıkarları doğrultusunda düşünmeye sevk etmiştir. Bu nedenle üretim araçlarının kontrolünden yoksun olanlar, entelektüel üretimin de öznesi değil ancak nesnesi olabilirler.
- Marks, tarihsel-yapısal koşullar sonucu oluşmuş ve üretim ilişkilerinin şekillendiği altyapıyı, fikirlerin ve yaşantıların yer aldığı üst yapıyı etkileyen temel güç olarak tanımlamış ve zaman içerisinde üst yapıdaki fikirlerin değişerek altyapıda başlayan değişime ayak uyduracağını ifade etmiştir. Yani kapitalist üretim çelişkileri sıklaştıkça, daha çok işçi sınıf bilincine ulaşacak ve kapitalizm tarihsel sahnedeki yerini gün geçtikçe sosyalizme bırakacaktır. Bu nedenle, Marks'ın bu dördüncü ideoloji tanımında yapısal koşullara yani bilime dayalı bir düşünce sistemi olarak pozitif bir anlam kazanmaktadır. Zira sınıf bilinci neticesinde ve ideolojinin toparlayıcı yapısıyla tarihsel sıçrayış daha erken gerçekleşecektir.

SONUÇ

ALTHUSSER VE MARKS'IN İDEOLOJİ KAVRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Louis Althusser ve Karl Marks'ın ideoloji kavramlarını ayrı ayrı inceledikten sonra, çalışmamıza ait dördüncü bölümde, bu iki düşünürün ideoloji kavramı üzerine ortaya koydukları benzer ve farklı görüşlerin önemli noktaları üzerinde durup bir karşılaştırma yapma amacındayız. Bu karşılaştırma Althusser ve Marks'ın kavramı üzerine ortaya koydukları her şeyi geniş çaplı olarak değerlendirmeye almayacak olup, çalışmamızın genelinde göze çarpan en önemli noktalar üzerinde durularak bir kıyaslama yapılacaktır.

İlk etapta değineceğimiz nokta, Marks'ta ve Althusser'de ideolojinin işlevselliğinin, toplumun varlığını sürdürmesinde, eşitsiz ve adaletsiz rejimlerin dayanağı olması noktasında önem kazanması olacaktır. Bu bağlamda siyasal düşünürler, egemen ideolojilerin devamı için, halkın ikna edilmesinin gerekliliğini ve rızanın önemini ortaya koymuşlardır. Kısaca Marks'ın da üzerinde durduğu gibi, yanılıs bilincin üretilmesi devletin egemen ideolojilerinin devamlılığını sağlama konusunda uygulamış olduğu işlevlerden biridir. Bu inanç temelde bir eşitsizliğin olduğuna, siyasal düzenin devamlılığının ancak yanılıs bilinç ile sağlanacağına, sistemin sürekli kılınacağına, gönderme yapmaktadır. İktidarın meşruluğu, ikna olmuş bir kitleyi gerektirir. İkna stratejileri de çarpıtma, yalan ve zor kullanma gibi yöntemleri kapsar. Yanılıs bilince bu kadar önem veren Marksist ideoloji için Althusser yanılıs bilinç üzerinden toplumun nasıl devamlı üretildiğini vurgulamaktadır (Özbek, 2003:151). Marks'a göre ideoloji negatif bir örtü olarak toplumdaki eşitsizlikleri gizlemiştir. Yanılıs bilinç, bireyin gerçekle olan ilişkisini bozan bir yapıya sahiptir. Althusser'e göre ideoloji bir pratik olarak, tüm ilişkileri yeniden üretmek için yani üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlamak için işlediğinden, toplum bir yandan üretirken, diğer yandan da varoluş koşullarını yeniden üretmektedir. Althusser bu düşüncesiyle, ideolojiyi insanların kendi aralarındaki ilişki

ve kendi varoluş koşullarını yaşama biçimi olarak görmekte; ideolojinin yanlış bilinç olarak tanımlanmasına karşı çıkmaktadır.

Althusser'e göre ideoloji, öznelerin üretildiği ve çeşitli yollarla toplumsal yapılar içinden hareket edebilmelerini sağlayan bir hayat pratiğidir. Bu nedenle Althusser'in ideoloji tanımı, yanlış bilinçlilik kavramından farklıdır. Yanlış bilinçte, gerçeklik çarpıtılmış bir biçimde algılanmaktadır. Oysa ideoloji çarpıtılan bir mercekte çok Althusser için, gerçekliğin kurucu ögesi , belirli bir gerçekliktir (Onay, 2006:22). Marks "Bilmiyorlar ama yapıyorlar" cümlesi ile ortaya koyduğu ideoloji sorunsalında, insanların fiilen yaptıkları şey ile yaptıklarını düşündükleri şey arasında uyumsuzluk olduğunu belirtir. Marksist teoride ideoloji, tam da aslında ne yaptıklarını bilmeyen ancak ait oldukları toplumsal gerçekliğe ilişkin yanlış bir tasarıma sahip olan insanların bilincine gönderme yapar. Her ideolojide bir hayali çarpıtma söz konusudur. Althusser'in deyişi ile ideolojinin "tasarım" olması dolayısıyla, bir tahayyülün ürünü olması da niteliği gereğidir. Ancak Althusser, hayali tasarımın hangi ilişki düzeyine ait olduğu konusunda, Marks'tan farklı görüştedir. Marks'a göre, "bir ideolojide dünyanın hayali olarak tasarlanmasında insanların varoluş koşullarının, yani gerçek dünyalarının yansıtılması" söz konusudur. Althusser'e göre ise ideoloji, "bireylerin, üretim ilişkileri ve onlardan türeyen ilişkilerle olan hayali ilişkisini gösterir. Demek ki ideolojide, bireylerin içinde yaşadıkları gerçek ilişkilerle hayali ilişkisi temsil edilir" (Althusser, 1978: 43-50).

Marks, ideolojiyi gerçeklikten kopuk olarak değerlendirirken; Althusser gerçekliğin bir kavranış biçimi olarak kabul etmektedir. Bu da Marks'ta ideolojinin, yanlış bilince ya da başka bir ifadeyle yanılsamaya indirgenmesi sonucunu doğurur. Oysa Althusser, ideolojiyi toplumsal bir düzey olarak değerlendirdiğinden bu indirgemeye karşı çıkar (Güngör, 2001:226). Althusser'in görüşlerine temel oluşturan bu bağlam çerçevesinde Marks, ideolojinin işleyişini gizemleştirme ve yanılsama ilişkisi olarak görmüş, belirli sınıflara özgü düşünce ve bilinç olarak ele almış (egemen ideoloji), egemen sınıf düşüncelerini temel alan ve ideolojik üretim araçlarını denetim altında tutan sınıfların diğer sınıfları kendilerine ideolojik açıdan bağladıklarını belirtmiştir. Bu görüş daha sonra Althusser tarafından "Devletin İdeolojik Aygıtları", adlı eserde ele alınmış, gerek toplumun yeniden üretiminin sağlanmasında, gerekse özne olarak kurulan bireyin üzerinde ideolojinin ne kadar etkili olabildiği sorgulanmıştır. "Alman İdeolojisi" adlı eserde Marks bunu "Camera Obscura" örneği ile açıklamaktadır. Marks'ın ideoloji kuramını geliştiren ve çok daha yetkin bir yapı olarak ideoloji sorunsalını ortaya koyan Althusser için ideoloji Marks'ta olduğu gibi yanlış bilince indirgenemez. Ancak Marks'ın eyleyen ve üreten gerçek bireyinin zihninde ters yansıyan gerçeğin görüntüsü içerisinde, birey çelişkiyi fark edebilecek ve kendi bilincini geliştirebilecektir (Onay, 2006:11).

Althusser, egemen ideolojinin devamlılığının sağlanmasında ve yeniden üretimde gerekli olduğunu savunduğu ideoloji sorunsalını Karl Marks'ın "Camera Obscura" düşünceleri ile temellendirmiştir. Ancak çok daha yetkin bir kuram oluşturmuştur. İdeoloji Althusser'in kuramı ile birlikte Marks'ın "yanlış bilinç" teorisinden uzaklaşmış, çok daha kapsamlı bir sorunsal olarak ortaya çıkmıştır.

Louis Althusser'in felsefesinde ideolojiye maruz kalan özne, temelde düşünen bir kategori olarak ortaya çıkan bireydir. Althusser ideoloji kuramını "bireylerin gerçek varoluş koşulları ile kurdukları imgesel ilişkinin tasarlanması" üzerinde oluşturulmuştur (Althusser, 1978:43-50). Gerçekliğin de içinde bulunduğu bir temsil sistemi olarak şekillenen ideoloji, öznenin kendi özneliği çerçevesinde kurulmaktadır. Materyalist bir bakış açısı ile ortaya koyduğu ideoloji sorunsalında Althusser, üstyapıyı altyapıdan görece özerkleştirmiş, ideolojiyi üstyapının bulunduğu alan içerisinde konumlandırmıştır. Yeniden üretim olarak nitelediği pratikler üzerinden açıkladığı ideolojinin toplumun devamlılığının sağlanmasındaki etkisini ve önemini ortaya koymuştur.

Marks'ın kuramını geliştirerek ideoloji kavramını ortaya koyan Althusser'e göre, toplumsal üst yapının iki farklı ve bağlantılı kurumu olan devletin baskı aygıtları ve devletin ideolojik aygıtları; verili bir toplumun üretim biçimlerinin kendisini sürdürmesi için gereken koşulların yeniden üretilmesi ve öznenin genel ideoloji çerçevesinde kurulması ile ilgili bir işlev görmektedirler. Devletin İdeolojik Aygıtları, ideoloji çerçevesinde bireyin özne olarak kurulmasına yardım ederken, ideolojiyi somutlaştırır ve ona maddi bir varoluş kazandırır. Marks'a göre sınıf çatışmasının yaşandığı temel alan ideolojide, sınıflar kendi hegemonyalarını kurmanın mücadelesini verirler ki hegemonya mücadeleleri aynı zamanda maddi ve zihinsel üretim araçlarını da içerir. Sınıf çatışmaları ile parçalanmış durumda olan toplumun dağılmasını önlemek için bu karşıtlıkların üzeri ekonomik eşitsizliklerin dağılımını haklılaştıran ve toplumu bütüncül göstermeye çalışan fikirlerce örtülmüştür. Doğalarının gizlenmesi ve eşitsiz dağılımlarının haklılaştırılması noktasında Althusser devreye devletin baskı ve ideolojik aygıtlarını sokacaktır (Onay, 2006:32-34).

Althusser'in "Devletin İdeolojik Aygıtları" adlı eserinde bir sınıfın diğeri üzerindeki egemenliğini sağlamlaştırabilmesi için; sosyal artık ürünün, bir azınlığın mülkiyetine geçmesinin kaçınılmaz, değişmez ve doğru bir şey olduğuna, sömürülen sınıf üyeleri olan üreticilerin inandırılmalarının mutlak suretle zorunlu olduğu belirtilir. Bu bağlamda da devletin yalnızca bir baskı işlevi yürütmekle kalmayışının bunun yanı sıra

ideolojik işlevini yerine getirisinin nedeni ortaya çıkmış olur. Bu bağlamda Marks'ın ideolojisi, insanların içinde yaşadıkları toplumsal katı gerçekliğini görmelerini engelleyen kavramdır. Burjuva ideolojisi, işçileri yanlış bilinç durumu içinde tutmaktadır. Bireyler gerçeklik hakkındaki tüm fikirlerinin, toplumsal yaşamdaki yerlerini kendi deneyimleri sonucu değil, ideolojinin işlevi sayesinde toplum tarafından yönlendirilerek öğrenmektedirler. Dolayısıyla, kapitalist toplumlarda ikincil konuma geçmeyi kabul eden çoğunluğun bu sistemi nasıl kabullendiği Marks tarafından yanlış bilinç kavramı ile ortaya konmuştur (Üşür, 1997:222).

Marksizme göre devlet, bir baskı aracıdır. Devlet, "Yönetici Sınıfların (19. Yüzyılda burjuva ve büyük toprak sahipleri sınıfı) artı değerini zorla elde edilmesi sürecine (yani kapitalist sömürüye) boyun eğmesi için, işçi sınıfı üzerindeki egemenliklerini güven altına almalarını sağlayan bir baskı makinesidir" (Althusser, 1978:27). Devlet, Marksizm'de "devlet aygıtı" olarak da adlandırılır. "Devlet aygıtı", "burjuvazi"nin "proleterya"ya karşı yürüttüğü yönetici sınıfların hizmetinde baskı aracıdır. Marks'ta ideoloji tümüyle altyapıya bağlı, onun etkisinde kalarak gelişip oluşan bir değerlendirme, yorumlama biçimidir. İdeoloji altyapının bağımlı değişkenidir. Burada belirleyici olan toplumun altyapısı, üretim ilişkileri ve maddi ortamıdır. Bu tanım ve yorum özellikle genç Marks'ın sistematüğinde önemli bir yer tutar (Kazancı, 2001:57).

Althusser, konuyu Marksist devlet kuramını geliştirerek ele almaktadır. Althusser, "devlet aygıtı" ve "devlet iktidarını" birbirinden ayırır. Bu kuramda devlet iktidarı ve devlet aygıtı ayrımına ek olarak, devlet aygıtını kendi içinde ayırma yoluna gider: "Devletin Baskı Aygıtı" ve "Devletin İdeolojik Aygıtı - (DİA)". Devletin ideolojik aygıtının baskı aygıtından farklılıkları iki noktada belirtilebilir: 1- Devletin bir çok baskı aygıtı varken, pek çok "DİA" vardır. Devletin aygıtsal varlığı birer tane değildir; aksine devlet her iki türden çok sayıda aygıtı sahiptir (okul, aile, klişe...vb.) (Güngör, 2011:228).

Bu iki düşünürün ideoloji kavramı hakkında görüşlerinin birleştiği bir başka nokta da her ikisinin batılı kapitalist toplumlarda iktidarın, iktidarını baskıcı olmayan araçlarla sürdürmesinde ideolojinin önemini vurgulamalarıdır. Egemen iktidarın, kendi yönetimi için hakimiyeti altındaki insanların rızasını sağlamak amacıyla başvurduğu pratik stratejiler alanı olan hegemonya sadece kapitalizme özgü değildir. Her siyasi yönetim biçimi için geçerlidir. Ancak kapitalist toplumlarda rıza ve baskı arasındaki denge birinciden yana kaymaktadır. Şiddete başvurulduğunda ise devlet ideolojik güvenilirliğini açıkça yitirmektedir. İktidar doğallaşmış ve toplumsal yaşamın içine yayılmıştır. Kapitalist toplumlarda her birey kendi çıkarları peşinde koşan görünüşte özerk bireyler olduğundan siyasi denetimin kurulması için yönetilenlerin, söz konusu düşünceleri içselleştirmeleri ve her yere taşınmaları gerekmektedir (Eagleton, 1996:168). Hegemonyanın yaratılması, Marks'ta olduğu gibi, Althusser'in ideolojisinde de vardır ve öznelere oluşturmaya yönelik bir pratiktir. Hegemonya içerisinde özne kurulur ve ideoloji bu özne için vardır. Öznenin kendi bilincini geliştirmesi ne kadar engellenirse hegemonya o ölçüde zafer kazanır. İktidardaki sınıf ideolojisini ve sınıf egemenliğini öznelere için üretirken, daima ekonomik sınıfın maddi çıkarlarını ve dünya görüşünü ifade eder. Hakim sınıf hegemonyasını ideoloji aracılığı ile işleyerek rızasını alır (Üşür, 1997:34).

Althusser ve Marks'ın ideoloji kavramı üzerinde buldukları ve bazı noktalarda bakış açısı bağlamında ayrıldıkları başka bir nokta ise şudur:

İdeolojiyi bilimle karşıt olarak sunan Althusser, daha sonra özeleştirisinde bu tutumu bir hata olarak değerlendirir ve "teorisizm" diye adlandırır. Kendi ifadesiyle, "teorisizm teorisinin pratiğe öncelliği anlamına gelmektedir (Althusser, 2000:31). Burada doğru/yanlış karşıtlığının bilim ve ideoloji ilişkisine uygulanmasından söz edilmektedir. Althusser, teorisizmin bir sapma olduğunu ve kendisinin de buna düşmüş olduğunu kabul ederken, Marks'ın bu kopuşu gerçekleştirdiği düşüncesini korumaktadır. Marksizm bilim, epistemolojik kopuş da onun başlangıcıdır (Althusser, 2000:19). Marks, burjuva ideolojisinden kopuşu, proleter ideolojinin ve işçi sınıfının ilk mücadelelerinin etkisiyle gerçekleştirilmiştir. Althusser, bilim ve ideoloji arasındaki karşıtlık düşüncesini Marks'a dayandırmaktadır. O'na göre Alman İdeolojisi'nde ideoloji kavramına iki anlam birden yüklenmiştir. Bir felsefe kategorisi (yanılsama, yanlış) ve bilimsel bir kavram (üstyapının oluşumu) olarak ideoloji. Böylelikle ideoloji yanlışla indirgenebilmiştir. İdeoloji, yanlışın Marksist adı olmuştur ki, Alman İdeolojisi'nde Marks bu indirgemeyi uygulamıştır Althusser, 2000:26-27). Teorisist sapmaya düştüğünü ifade eden Althusser, ideoloji kavramı üzerine yaptığı açıklamaların eksikliklerini şöyle ifade etmiştir: "İdeoloji bölgelerinin farklılığını ve onları kesen, bölen, tekrar gruplaştıran ve zıtlılaştıran uzlaşmaz sınıf eğilimlerini ihmal ettim. Çelişki yokluğu yapacağını yapıyordu: İdeolojide sınıf savaşımı söz konusu olmuyordu" (Althusser, 2000:49-50). "Genç Marks'ın Evrimi Üzerine" başlıklı yazısında, ideolojiyi yanılsamalar değil, kurumlar ve pratikler içinde varolan tasarımlar bütünü olarak tanımlamaktadır. İdeoloji, sınıf mücadelesine dayanmakta ve üstyapıda yer almaktadır (Althusser, 2000:68).

İdeoloji teorisini, Alman İdeolojisi'nde de yer alan bir önerme üzerinden açıklayan Althusser, bu önermeyi Marks'tan farklı bir anlamda kullanmaktadır. Bu önerme, "ideolojinin tarihi yoktur" şeklindeki ifadesiyle her iki yazarda da ortaktır. Marks'ın bu formülü içeren cümlelerini tekrarlamak, Althusser'in değerlendirmesini anlamayı kolaylaştıracağı için yararlı olabilir. Marks diyor ki; "her çeşit ideolojide, insanlar ile bu insanlar arasındaki ilişkiler, hayatlarının tarihi sürecinden doğmaktadır. Hem ahlak, din, metafizik ve her çeşit ideoloji; hem de bunlara tekabül eden bilinç şekilleri, bağımsız gibi görünmek özelliğini artık koruyamazlar. Bunların tarihleri yoktur; gelişmeleri de söz konusu değildir. Çünkü maddi üretimlerini ve ekonomik ilişkilerini birlikte düşüncelerinin ürünlerini de değişikliğe uğratanlar insanların kendileridir" (Marks, 1968:48-49). Burada da görüldüğü gibi ideolojinin gerçekliğinin kendisinin dışında olduğunu yazan Marks'ı Althusser, pozitivist olarak niteler. Althusser'e göre, böyle sunulduğu takdirde ideoloji, katıksız yanılısma ve rüya yani hiçlik olarak değerlendirilmelidir. Hayatın anlamsız, karışık, tersine çevrilmiş bir yansıması anlamında, hiçbir şeydir. Bunun için "Alman İdeolojisi"ndeki ideolojinin tarihi yoktur. Çünkü orada ideolojinin tarihi, gerçekliği gibi kendi dışındadır, somut tarihin olduğu yerdedir (Althusser, 1978:48-50).

Althusser'in ideoloji kuramı ideolojiyi, toplumun ekonomik yapı ve ilişkilerinin dışına taşıdı. Onu özgürleştirdi ve onu bir sınıfın diğerine kabul ettirdiği bir fikirler dizgesinden çok, tüm sınıfların katıldığı süregiden ve her yana yayılmış pratikler dizgesi olarak yeniden tanımladı. Bu sınıfların bu pratiklere katılması, bu pratiklerin artık başat sınıfın hizmet etmediği anlamına gelmemektedir, aksine bu hizmeti kesinlikle yerine getirirler. Yeniden tanımlanan ideoloji Marks'ın inandığından çok daha etkilidir. Çünkü dışardan değil içerden işlemektedir. Tüm sınıfların düşünce ve yaşam biçimlerine derinden işlemiştir. Althusser'e göre ideolojiden kaçmak mümkün değildir. Toplumsal değişimi Marks'ın kuramı kaçınılmaz, Althusser'in kuramı ise olanaksız görür (Fiske, 2003:223-227).

Althusser'de ideoloji hayat pratiğidir. Hayatla birlikte başlar. İdeolojiyi bireye yüklemenin yolu ve yöntemi sistemin kendi içinde vardır. İnsana ideoloji yükleme adeta otomatik yani kendiliğinden çalışır. Marks'ın "Kapital"de ideolojiyi tanımlamak için söylediği "bilmiyorlar ama yapıyorlar" cümlesi, aynı geçerliği Althusser'de de bulmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Marks, işçilerin kendilerini, kendilerine ait olmayan düşünceler aracılığıyla anlamaya zorlandıklarını, itildiklerini söyler. Althusser'de bu durum bir sonuç olarak doğrudur. Ancak O'na göre süreç farklı işlemektedir. Çünkü ideolojinin oluşumuna tüm sınıflar katılır. Örneğin çağırma her sınıfa özgüdür. Böylece yeniden tanımlanan ideoloji toplumsal sistem içinde dışardan değil içerden işlemekte ve sistemi temelinden yakalamaktadır (Fiske, 2003: 223).

Sonuç olarak; yapıtları iyi incelenirse görülür ki Althusser, Marksizmi çağdaş veriler ışığında, eleştirel aklın yardımıyla yeniden yorumlayan, belirli segmentleri özellikle ideoloji segmentini materyalizmin ışığında yeniden kuran bir düşünürdür. Ancak Althusser'in ideolojiye yüklediği görev Marksizm'den bazı noktalardan ayrılmaktadır.

KAYNAKÇA

- ALEMDAR, Korkmaz, & Erdoğan, İrfan. (2002). *Öteki Kuram*, Ankara: Erk Yayınları
- ALTHUSSER, Louis. (2000). *Özeleştiri Öğeleri*, Çev.: Levent Targu, İstanbul: Belge Yayınları
- althusser, Louis. (1978). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Althusser, Louis. (1998). *Gelecek Uzun Sürer*, Çev.: İsmet Birkan, İstanbul: Can Yayınları.
- ATILGAN, Gökhan.(2001). "Marks'ta İdeoloji: Kapitalizmin Devrimci Bir Eleştirisinin Olanığı", *Praksis Dergisi* (4), Erişim Tarihi: 20 Haziran 2012, <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/004-Atilgan.pdf>
- COWARD, Rosalind, & Ellis, John. (1985). *Dil ve Maddecilik-Semiyolojideki Gelişmeler ve Özne Teorisi*, Çev.: Eser Tarım. İstanbul: İletişim Yayınları.
- EAGLETON, Terry.(1996). *İdeoloji*, Çev.: Mutallip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- fiske, John. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Çev.: Süleyman İrfan, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Güngör, Süleyman.(2001). "Althusser'de İdeoloji Kavramı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını*, C.6.
- HALL, Stuart.(2005). Kültür, Medya ve İdeolojik Etki, *Medya, İktidar, İdeoloji*. Çev.: Mehmet Küçük, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.
- KAZANCI, Metin. (2011). *İdeoloji ve İletişimin Dayanılmaz Ağırlığı*, Ankara Üniversitesi SBE Dergisi.
- KAZANCI, Metin.(2003). "Althusser İle İdeoloji Üzerine Yapılamamış Bir Söyleşi", *Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Yayını*. Erişim Tarihi: 1 Haziran 2012, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/23/668/8512.pdf
- LULL, James.(2001). *Medya, İletişim, Kültür*, Çev.: Nazife Güngör, Ankara: Vadi Yayınları.
- MARX, Karl. (1968). *Alman İdeolojisi*, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- MCLELLAN, David (1999). *İdeoloji*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ONAY, Duygu.(2006). *Louis Althusser'de İdeoloji ve Bilinç İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.
- Örmeçi, Ozan.(2010). *Marksizm ve İdeoloji*, Erişim Tarihi: 16 Haziran 2012, [ttp://demokrat.blogspot.com/2010/08Marksizm-ve-ideoloji.html](http://demokrat.blogspot.com/2010/08Marksizm-ve-ideoloji.html).
- ÖZBEK, Sinan.(2003). *İdeoloji Kurumları*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- UŞUR, Serpil Sancar. (1997). *İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç Ve Hegemonyadan Söyleme*, Ankara: İmge Yayınları.